

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 343.811(497.451Ig)"1946/1956"

Prejeto: 13. 1. 2020

Jelka Piškurić

dr., znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: jelka.piskuric@scnr.si
ORCID: 0000-0002-2202-7330

Začetki zapora na ižanskem gradu (1946–1956)*

IZVLEČEK

Avtorica v prispevku prikaže nastajanje zapora na ižanskem gradu. Njegovi začetki segajo v čas takoj po drugi svetovni vojni, ko je bilo na razlašeni zemlji zakoncev Palme ustanovljeno Državno posestvo Ig, ki je delovalo v okviru Kazensko poboljševalnega zavoda Ljubljana. Prvi obsojenci so na Ig prišli najkasneje januarja 1947, ko so začeli obnavljati grad. Po dokončani obnovi so zaporniki, ki so jih preselili na grad, delali na Državnem posestvu Ig in v Državnem elektro-kovinskem podjetju Motor, ki se je novembra 1947 iz Ljubljane preselilo na Ig. Šele leta 1954 je bil na Igu odprt samostojni kazensko poboljševalni dom za moške. Moški obsojenci so na Igu ostali do julija 1956, ko so jih premestili v druge zapore po Sloveniji, na Ig pa so prišle obsojenke iz Kazensko poboljševalnega doma Brestanica.

KLJUČNE BESEDE

Ig, ižanski grad, 1946–1956, Državno posestvo Ig, Državno elektro-kovinsko podjetje Motor, Kazensko poboljševalni dom Ig, zapor

ABSTRACT

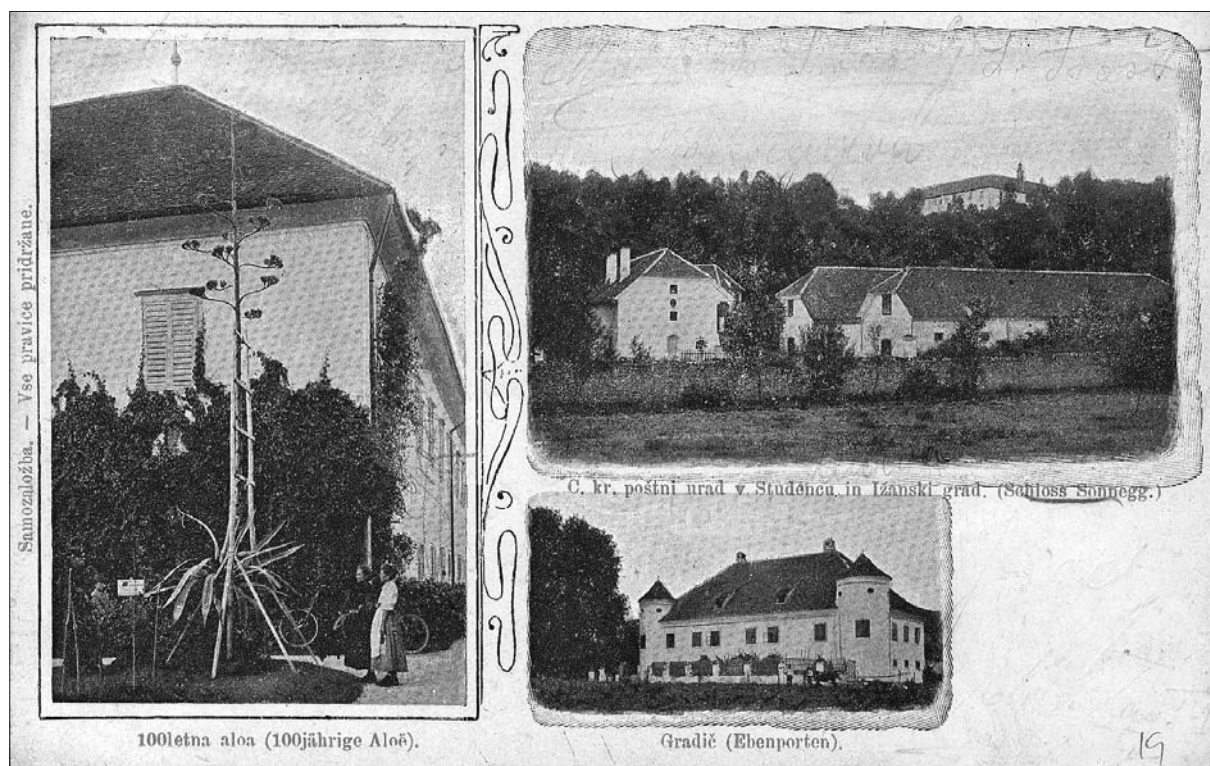
THE BEGINNINGS OF THE IG CASTLE PRISON (1946–1956)

The author of the contribution describes the founding of the Ig Castle prison. Its beginnings date to the years immediately following the Second World War, when the State Estate Ig was established on the expropriated land of Mr and Mrs Palme and operated within the framework of the Correctional Facility Ljubljana. The first convicts arrived at Ig no later than January 1947, when the castle restoration commenced. Once the restoration was completed, the newly arrived prisoners worked at the State Estate Ig and the State Electric-Metal Company Motor, which was transferred from Ljubljana to Ig in November 1947. The independent Men's Correctional Facility Ig opened in 1954. Male convicts remained at Ig until July 1956, when they were transferred to other prisons across Slovenia, and female convicts were transferred to Ig from the Correctional Facility Brestanica.

KEY WORDS

Ig, Ig Castle, 1946–1956, State Estate Ig, State Electric-Metal Company Motor, Correctional Facility Ig, prison

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0380, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Razglednica s pogledom na ižanski grad, odposlana leta 1909 (ZAL, LJU 342).

Pridobitev prostora za kazenski zavod

Začetki zapora na Igu segajo v prvo leto po drugi svetovni vojni in so povezani z razlastitvijo premoženja Josipa in Antonije Palme. Josip Palme je grad od grofov Auerspergov kupil leta 1918, ko je bil pooblaščenec gospodarske zveze.¹ V njegovi lasti je ostal do začetka leta 1946.² Kakšna je bila Palmetova medvojna aktivnost, iz dokumentov ni jasno razvidno, saj ni ohranjenih veliko takih, ki bi se nanašali nanj. Obstaja le en zapisnik Uprave državne varnosti za Ljubljano okolico iz leta 1953, ki Palmeta bremeni simpatiziranja z Nemci po kapitulaciji Italije, čeprav je iz istega dokumenta razvidno, da je do takrat dejansko podpiral narodnoosvobodilno gibanje. Palme je na zaslišanju povedal, da se je v Ljubljano umaknil zaradi nevarnosti in tam ostal do konca vojne.³ Njegova sinova sta po vojni preko Italije emigrirala v Združene države Amerike,⁴ sam je ostal v do-

movini. Kmalu po koncu vojne, februarja 1946, sta bila zakonca Palme po zakonu o agrarni reformi kot veleposestnika v celoti razlaščenca. Odvzeli so jima vsa zemljiška posestva, ki so obsegala približno 300 hektarjev, vse zgradbe in naprave, ves »živi in mrtvi« kmetijski in gozdni inventar ter vse pridelke in zaloge lesa.⁵ Na grajskem posestvu je bilo več stavb, od gradu in stanovanjske hiše do različnih gospodarskih poslopij. K posestvu so spadali tudi mlin z žago in stanovanjskim poslopjem v vasi Ig ter stanovanjska hiša in hlev v sosednji Dragi. Inventar posestva je bil sestavljen iz različne kmetijske mehanizacije in orodja, več glav živine in perutnine ter večjih zalog žita, krompirja, krme in lesa.⁶ 49,57 hektarja posesti, vključno z gradom, je dobilo Ministrstvo za notranje zadeve za potrebe ustanovitve Državnega posestva Ig pri Ljubljani in gradnjo stanovanjskih zgradb.⁷ Državno posestvo Ig pri Ljubljani je prav tako prevzelo večino »živega in mrtvega« inventarja, ki naj bi ga

¹ Gestrin, *Svet pod Krimom*, str. 22; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 172.

² Kljub temu da je grad ostal v njegovi lasti, so ga kmalu po okupaciji zasedli Italijani, kasneje je bila v njem domobranska postojanka, Palme pa je del vojnega obdobja preživel v Ljubljani (gl. ARS, AS 1931, LO 12514–12520; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 172).

³ ARS, AS 1931, LO 12514–12520.

⁴ Mlajši sin Jože naj bi že pred koncem vojne odšel na študij v Italijo, medtem ko je bil starejši sin Anton najprej interniran v Gonars, potem nekaj časa v organizaciji Todt, s pomočjo katere je tudi on prišel v Italijo. Od tam sta oba odšla v

Združene države Amerike (gl. ARS, AS 1931, t. e. 146, JEM 42977, JEM 42978; LO 12515).

⁵ ZAL, LJU 31/1, t. e. 50, a. e. 772, Odločba Komisije za agrarno reformo Ljubljana okolica št. 727/39, 6. 2. 1946; Odločba Okrajne komisije za agrarno reformo Ljubljana okolica št. 73/1, 9. 8. 1946; Popis posestev, ki zapadejo pod agrarno reformo.

⁶ ZAL, LJU 31/1, t. e. 50, a. e. 772, Prepis inventarja.

⁷ ZAL, LJU 31/1, t. e. 50, a. e. 772, Dodelitev zemljišč po čl. 16 zakona o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji z dne 30. decembra 1947.

ostalo stanje.		Priloga:3	
ŽIRO IN ZALOGA			
NIŠNI INVENTAR, KMETIJSKI STROJI IN ORODJE, VRTNO ORODJE IN OPREMA, ŽIVI INVENTAR TER LES, KI BI PO SPORAZUMU KLO IG OSTAL V UPORABO KAZENSKO POBOLJŠEVALNEGA ZAVODA:			
545 kg pšenice	nišni inventar dalje:	2 litalnica	
275 " rži	2 peharjev	5 lončene pekače	
90 " ječmena	4 lončene pekače	6 lončev	
470 " ovasa	2 kastrolj	1 stojedla polica	
105 " prosa	1 kupača za mleko	3 posode za seriranje mleka	
1.500 " koruze	1 pločevinski lijak	5 Baršov	
720 " ajdve	1 vedro za vodo	3 ponvice	
70 " fižola	4 salamske	10 žlice	
50 " semena sončnice	10 žlice	2 ponvice za maslo	
140 " sezna	6 lončkov	12 krošnikov	
1c " sezna	1 ure bodilka	1 mlinček za kave	
5.140 " krompirja	6 kosarcev	2 siloi za škaganje	
200 " kolerebrabe	2 urvalni posodi	1 vrelja	
3.000 " suse	2 Eaboja za moko	1 ribezen	
100 " krepke krme (tropine)	3 vrši	2 plešeni steklenici	
15 l olja	1 posoda za mleko	1 cedilo za mleko	
25 l kisa	4 krpe za kruh	3 brisače	
180 kg krušne moke (zmesne)	4 prevleke za blazinice		
25 " pšenčne moke			
50 " ajdve moke			
25 " ješprena			
50 " kaše			
Še v zalogi:			
17.000 kg sene			
2.000 " trasa za stelje			
200 " amernega gnojila			
1.200 kom. stružne opeke			
nišni inventar:			
1 kotliček za štedilnik			
2 siti			
2 skledi			
3 omare			
4 mise			
10 stolov			
5 postelj			
4 posteljne mreže			
2 montroca			
2 simzoi			
3 blazine			
1 nočna omarioa			
5 rjuh			
2 odeji			
4 klepi			
5 pokrovk			
1 polica			
2 petrolejki			
2 omeri s policoami			
5 vrelč			

Kmetijski stroji in orodje:	Kmet.stroji in orodje-dalje:
1 mlatalnica (Kodl & BOMH)	1 kladba, pokvarjena
1 štedilnik za žito (Heid)	2 lomilna železna droča
1 sejalni stroj (unicum - 14 vrstni)	1 škripec
1 kosilnica za seno (Lanz)	1 vijača za vozove, pokvarjena
1 brusilna priprava za kos.nože	3 benzijski sodi
1 konjske grablje	1 neokovan voziček
1 izravnal za krompir	3 (ropotaj brez železja)
1 okopalnik (Planet)	2 gnojilni jermenj usnjati
1 kultivator na presa	1 železna meta za les
1 plug (Sax) obračalni	2 vedri za vodo
2 pluga št.7.	3 šohali za živino
1 valjar za na njivo	3 krtače za živino
1 njičevka brana - trodelna	3 obglavniki za konje
1 travniška brana	3 kosarji za konje
1 slamoreznica	1 prana oprava, pokvarjena
1 robkač za koruzo	2 para križnih vjajeti
1 drobilec za žito	1 vjajeti za samca
1 mlin za sadje	4 podložki za komate
1 stiskalnica za sadje	1 odpiral za napenjanje živine
1 stiskalnica mala za gromadiče	1 koš za rezanico
1 žaga cirkularna	
1 elektromotor, prenosen 5 HP	
1 kabel 50 m	
2 nakovaži	
1 primož, sajhen, star	
1 klapanik	
3 težki vozovi pokvarjeni	
1 voz za vodo, pokvarjen	
1 voz za gnojilno	
1 ročni voziček	
1 zapravljivček	
2 krmule(sani)	
1 ročna benzijska črpalka, pokvarjena	
10 kom. različnih verig	
1 gvalina črpalka	
1 vretena črpalka	
1 avinjski parni kotel	
1 rudal za prevoz vreč	
3 verige za živino	
2 kadi	
6 sodov, pokvarjenih	
2 meterški trugi	
2 šebra	
14 grabelj	
1 železne grablje	
1 moko	
4 sekire, pokvarjene	
2 ospina	
6 lopat	
4 kose, pokvarjene	
3 gnojne vile	
1 senena vile	
1 gramozne vile	
3 kolareški svedri, pokvarjeni	
1 žaga na lok, pokvarjena	
2 dolji žagi (1 pokvarjena)	
1 obliž mlai, pokvarjen	
2 kom.vrvi	
1 kladivo	
	Živi inventar:
	2 konje
	1 kobilca
	6 krav
	1 telček
	1 bik
	1 prašič ca.200 kg za zakolj
	4 prašički jesenci
	15 kokoši in 2 petelina
	Zaloga lesa:
	12 m ³ drv za kurjavo
	(za porabljen)
	8 m ³ mehkega lesa za kurjavo
	10 m ³ smrekovega rezanega lesa
	3 m ³ plohov, t.j.1 m ³ mešanost
	vin, 2 m ³ bukovih)
	5 m ³ bečarskega lesa
	12 m ³ smrekovih hlodov
	1 m ³ bukovih hlodov
	cca.10.000 kg starega železa
	(železni odpadki)

Popis Palmetovega hišnega inventarja, strojev, orodja in opreme, ki so ostali na gradu za potrebe kazensko poboljševalnega zavoda (ZAL, LJU 31/1, t. e. 50, a. e. 772).

potrebovali za delovanje.⁸ Kazensko poboljševalni zavodi so imeli namreč zaradi določbe, da se morajo vzdrževati iz lastnih dohodkov, pravico do dodelitve 50 hektarjev zemlje. Ministrstvo za notranje zadeve je za izločitev zemljiških parcel iz posestva zakoncev Palme zaprosilo že januarja 1946, še preden sta bila uradno razlaščenca. Ob tem je prosilo še za manjši del drugih zemljišč na Igu.⁹

Ob agrarni reformi je bil na Ig poslan inženir Stanko Dimnik z nalogo pregledati grajsko poslopje, ki je stalo na gričevnati vzpetini Pungart tik za vasjo Studenec-Ig. Po pregledu je pripravil tehnično poročilo k obnovi grajskega poslopja Kazenskega posestva Ig pri Ljubljani, datirano 3. novembra 1946. V glavi poročila je bil naveden Kazensko poboljševalni zavod Maribor, Zidarski delovni obrat.¹⁰ Kot prednost poslopja je opisoval bližino Ljubljane, saj je bil grad od tam oddaljen le 12 km, od postaje na Škofljici pa

približno 6 km. Iz obeh smeri naj bi do Iga in gradu vodila dobro vzdrževana cesta. Dimnik je menil, da so okoliška polja rodovitna in podnebje ugodno: »Podnebje te okolice je jako zdravo, sončno in v razliko k severno nabajajočemu ljubljanskemu mestu, brez megle! Prebil sem letos na Igu skoro ves mesec februar in vso to dobo ni bil tam niti en meglan dan. Samo sonce.«¹¹

Sicer trdno zidano kamnito grajsko poslopje je bilo leta 1946 že nekaj let deloma odkrito in izpostavljeno vremenskim razmeram. Grad je bil namreč med vojno požgan,¹² zaradi česar je bila po vojni ohranjena le še četrtnina ostrešja, a tudi ta v slabem stanju. Vlaga in zmrzal sta uničevali zidovje in omet, prav tako se je zrušilo nekaj stropov nad prvim nadstropjem. Večinoma obokani stropi v pritličju so bili premočeni. Predvidevali so, da bo potrebno veliko

¹¹ Prav tam.

¹² Dimnik v poročilu navaja leto 1943, kar verjetno ni točno. Dejansko so grad med vojno večkrat skušali požgati. Do zadnjega poskusa je prišlo v začetku leta 1944, ko so partizani grad zažgali, da bi preprečili ustanovitev domobranske postojanke na Igu, a tudi takrat ni pogorel do konca (gl. ARS, AS 1267, t. e. MNZ/51, a. e. 982, Tehnično poročilo k obnovi grajskega poslopja Kazenskega posestva Ig pri Ljubljani, str. 1; Štopar, *Grajske stavbe*, str. 172; Gestrin, *Svet pod Krimom*, str. 244).

⁸ ZAL, LJU 31/1, t. e. 50, a. e. 772, Dopis Krajevne odbora agrarnih interesentov Ig, 26. 2. 1946, Priloga 3.

⁹ ZAL, LJU 31/1, t. e. 50, a. e. 772, Dopis uprave kazenskega zavoda v Ljubljani, 23. 1. 1946.

¹⁰ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/51, a. e. 982, Tehnično poročilo k obnovi grajskega poslopja Kazenskega posestva Ig pri Ljubljani, str. 1.

časa za sanacijo vlage v prostorih.¹³ Uničena so bila tudi skoraj vsa okna in vrata. Dimnik je zapisal, da naj bi jih večji del že med vojno pokurili vojaki,¹⁴ nekaj pa odnesli domačini.¹⁵ Ohranjena so ostala le težka vrata na vzhodnem in zahodnem pročelju. Prav tako je bila poškodovana notranjost gradu. Uničene so bile vse peči in dva štedilnika ter električna napeljava. Večje poškodbe so utrpele tudi lesene stopnice, vlaga je načela obstoječa lesena tla v sobah, večina lesenih tal pa je bila že pred tem odstranjena in porabljena za kurjavo ter za zasilno pokritje enega dela poslopja. Sorazmerno dobro je bil ohranjen le opečni tlak po hodnikih in nekaterih drugih prostorih. Grad ni imel vodovoda, v sredini dvorišča je imel le kapnično jamo.¹⁶

Kljub temu da je bila stavba že od vsega začetka predvidena za kazenski zavod oziroma njegovo ekonomijo, je Dimnik ob koncu poročila izžanski grad predlagal tudi za druge namene. Kot prvega je navedel zavod za gluhoneme, ki bi ga lahko iz Ljubljane preselili v to, bolj prijetno in zdravo okolico. Druga možnost je bila preureditev v »Ljudski« hotel, primeren za oddih delovnega človeka, saj je bilo v okolici, kot je zapisal, veliko naravnih znamenitosti, na primer Krim, Golo, Iška, Kurešček in Rakitna. Šele kot tretjo možnost je predvidel ureditev delavnice za Kazensko poboljševalni zavod Ljubljana (KPZ Ljubljana), saj je bilo v pritličju dovolj prostorov, ki bi lahko služili za delavnice in kuhinjo, v nadstropju pa bi sobe lahko preuredili v stanovanjske prostore.¹⁷ »Stanovanje z mnogo sonca, zdravega zraka in z lepim razgledom bi vzpodbujalo k delavoljnosti in delasposobnosti zapornikov. Nudeno udobje, posebno še pri zadovoljivi prehrani in postopku s kaznjenci, bi zmanjšalo zavajanje k pobegom«, je kar nekoliko idealistično zapisal Dimnik.¹⁸ Pri tem je opozoril še na možnosti izdelave oglja, katrana in lesnega plina ter izkoriščanja vodnega potenciala reke Iške za pridobivanje elektrike in za namakanje.¹⁹

Prvi zaporniki na izžanskem gradu

Kljub različnim idejam za novo namembnost izžanskega gradu vidimo, da je bilo Dimnikovo poročilo pravzaprav izdelano zaradi obnove gradu za namene KPZ Ljubljana, ki so jo načrtovali že za zimo 1946/47. Po načrtih naj bi se v zimskem času najprej lotili novega ostrešja in ga prekrili z opečnim bobrovcem. Prav tako so načrtovali odstranitev uničenega notranjega in zunanjšega ometa, da bi se lahko zidovje hitreje sušilo. Na ta način pridobljenega materiala naj ne bi zavrgli, ampak bi ga presejali in uporabili za maltni pesek. Zimski čas so nameravali izkoristiti še za naročilo oken in vrat, za pričetek urejanja vodovoda in elektrike ter za predpriprave za namestitve kanalizacije in stranišč. Prava zidarska in druga obrtniška dela so načrtovali za februar ali marec 1947. Dimnik je pri tem izpostavil, da bi lahko na gradu nadzidali še eno nadstropje, saj naj bi bilo zidovje dovolj močno, medtem ko so odprte hodnike proti dvorišču nameravali zapreti s steno in okni med obstoječimi stebri. Načrtovali so tudi povečanje oken v pritličju.²⁰ Načrti za ureditev vodovoda so od začetka vključevali tudi oskrbo prebivalcev Iga. Vodo naj bi črpali iz studenca pri kapelici, električno črpalko za poganjanje vode pa so nameravali dobiti kar iz teharskega taborišča. »Vaščanom Iga bi bilo s tako preureditvijo vaškega vodovoda prav ustrezno in bi bili, kakor sem zvedel, tudi pripravljene denarno prispevati za gradbene stroške«, je zapisal Dimnik.²¹ Zaradi slabega stanja gradu je bila od vseh opisanih del najnujnejša obnova ostrešja in prekritje s strešno kritino, pa tudi obnova stropov in lesenih tal ter zazidava novih oken in vrat. Dimnik je zapisal, da je treba takoj izdelati načrte, če naj bi se obnova začela že leta 1946. Predvidevali so, da bo zanjo potrebnih 2.434.785 dinarjev.²²

Obsojenci iz KPZ Ljubljana so na delovišču na izžanskem gradu zagotovo delali januarja 1947, pred tem njihova prisotnost ni dokumentirana.²³ Iz enega od poročil je namreč razvidno, da je bilo takrat več obsojencev iz KPZ Ljubljana zaposlenih pri obnavljanju gradu. Ob koncu januarja 1947 je bilo v KPZ Ljubljana 475 obsojencev in obsojenk, od katerih jih je bilo 253 obsojenih po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo ter po Zakonu o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže, 155 pa na »obči kriminal«. ²⁴ Zaposlenih je bilo 85

¹³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/51, a. e. 982, Tehnično poročilo k obnovi grajskega poslopja Kazenskega posestva Ig pri Ljubljani, str. 2.

¹⁴ Poročilo ne navaja, kateri vojaki naj bi to bili. Po kapitulaciji Italije so se tudi v teh krajih postopoma krepile domobranske enote. V začetku leta 1944 so bili sicer domobranci za vzpostavitev postojanke na Igu še prešibki, a že aprila 1944 je začela delovati stalna postojanka. Partizanske enote so dejavnost izžanske domobranske postaje poskušale uničiti ali vsaj omejiti, a neuspešno. Domobranska prevlada na Igu in v sosednjih vaseh je trajala do konca vojne (gl. Gestrin, *Svet pod Krimom*, str. 233–294).

¹⁵ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/51, a. e. 982, Tehnično poročilo k obnovi grajskega poslopja Kazenskega posestva Ig pri Ljubljani, str. 2.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prav tam, str. 5.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Prav tam, str. 5–6.

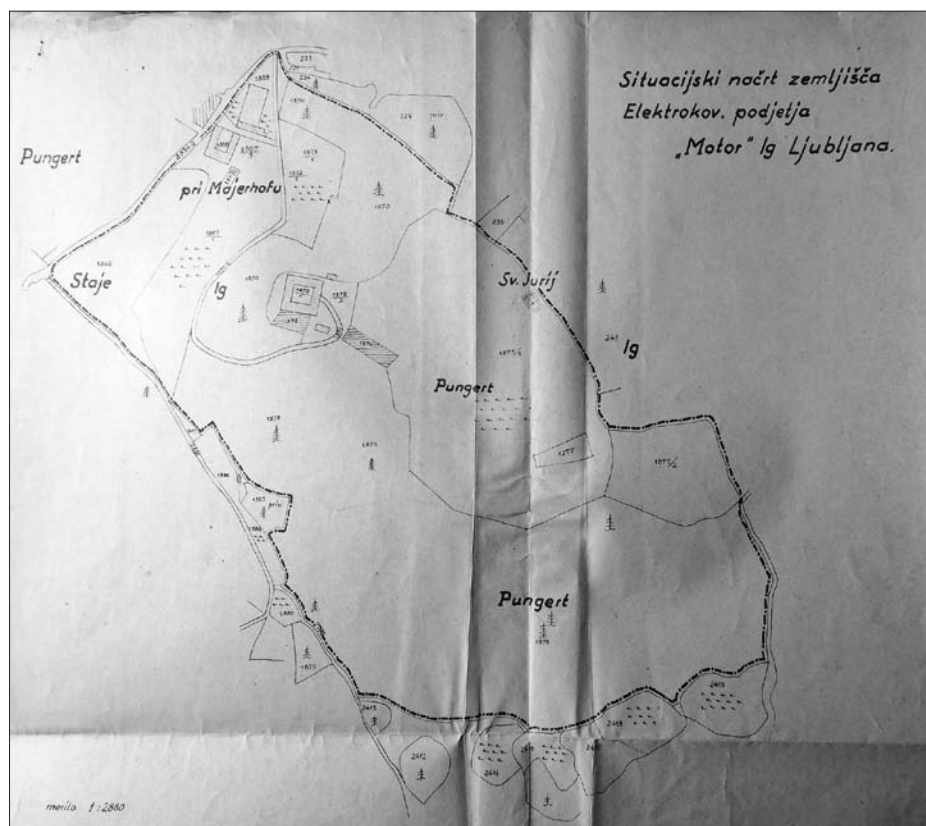
²⁰ Prav tam, str. 3.

²¹ Prav tam.

²² Prav tam, str. 4.

²³ Dohodki s posestva so v bilanci KPZ Ljubljana sicer dokumentirani od februarja 1946, vendar iz tega ne moremo zagotovo zaključiti, na katero posestvo se nanašajo. Med odhodki pa se omenjajo tudi sredstva za gradnjo delovnega obrata Ig (gl. ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 693, Bilanca delovnih obratov KPZ Ljubljana za 1946. leto).

²⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/1, a. e. 43, Osutek poročila za konferenco načelnikov oddelkov za izvrševanje kazni, str. 1.

Situacijski načrt izanskega gradu in pripadajočega zemljišča za potrebe Državnega elektro-kovinskega podjetja Motor (ARS, AS 1267, t. e. MNZ/51, a. e. 982).

odstotkov obsojencev; zaposleni niso bili le tisti, ki zaradi bolezni ali starosti niso bili sposobni za delo. 210 obsojencev je delalo v državnem obrtnem podjetju in državni poljedelski ekonomiji, 80 pri obnavljanju gradu na Igu, 70 pri različnih zunanjih delih in 40 pri hišnih opravilih.²⁵

Iz dokumentov je še razvidno, da je tudi Državno posestvo Ig pri Ljubljani, ki je prav tako spadalo pod okrilje KPZ Ljubljana, zagotovo že obratovalo v začetku leta 1947. Njegova zemljišča so povečini obsegala travnike in njive, nekaj malega je bilo vrtov, sadovnjakov in melioriranega zemljišča. Ker je posestvo ležalo v ravninskem delu, so ga označili kot primerne za pridelovanje žitaric in povrtnine.²⁶ Leta 1947 so dejansko pridelovali različne vrste žita (pšenico, ječmen, koruzo, proso, ajdo), pa tudi fižol, krompir, zelenjavo (rdečo peso, korenje, zelje, čebulo, česen in druge povrtnine), nekaj malega sadja, loček,

različne vrste mesa in mesnih izdelkov (teletino in govedino, svinjino, perutnino, mleko, klobase, prekajeno meso, ocvirke, mast, kože, jajca, loj), sadike zelenjave, nekaj lesa, kislo zelje, nekaj moke in kaše ter nekaj žganja. Opravljali so še prevoze s konji in pripuščali živali.²⁷

Novembra 1947 se je na Ig preselilo še Državno elektro-kovinsko podjetje Motor, ki je nastalo iz bivših delovnih obratov KPZ Ljubljana in je v Ljubljani začelo samostojno poslovati s 1. januarjem 1947. Delovno silo so na Ig prav tako premestili iz KPZ Ljubljana.²⁸ Selitev so načrtovali zaradi premajhnih prostorov v Ljubljani, kjer je lahko bilo zaposlenih le od 70 do 80 obsojencev. Ob tem so zapisali, da so v ta namen tudi pričeli z obnovo nekdanjega Palmetovega gradu na Igu. Obnova gradu je bila leta 1947 zaključena, poslopje so dvignili za eno nadstropje. V pritličju so uredili ključavničarski oddelek, kuhinjo z jedilnico za uslužbence, skladišče s tremi prostori, pisarno za ravnatelja, pisarno gradbenega tehnika in prostore za kantino. V prvem nadstropju so bili mizarska delavnica s tremi prostori, elektromotorski

Tudi oblast je obsojence delila na politične in kriminalne. Prvi so bili večinoma obsojeni po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo (gl. Mikola, *Kazenske ustanove*, str. 97).

²⁵ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/1, a. e. 43, Osutek poročila za konferenco načelnikov oddelkov za izvrševanje kazni, str. 6.

²⁶ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 618, Poročilo o finančnem poslovanju državnih posestev: Begunje, Graben, Ig, Podbrezje in Rogoza v letu 1947, str. 2.

²⁷ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 697, Pregled dohodkov državnega posestva Ig pri Ljubljani v letu 1947.

²⁸ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 699, Analiza bilance podjetja »Motor« za leto 1947, str. 1.

oddelek s tremi prostori, tehnična pisarna, čevljarska delavnica s petimi prostori in pisarna uprave podjetja. V drugem nadstropju so bila stanovanja za 300 obsojencev, kopalnica, pisarna poveljnika paznikov in menza.²⁹ Poleg mizarske, čevljarske in ključavničarske delavnice so izvajali še krojaške, šiviljske in knjigoveške storitve. Tudi po končani obnovi gradu so se še vedno ukvarjali s težaškimi oziroma gradbenimi deli.³⁰ Na njihove usluge so nekoliko računali tudi na Igu. Ker je bila infrastruktura vasi po vojni v zelo slabem stanju, je na primer Krajevni ljudski odbor Ig za pomoč pri preureditvi enega od krajevnih podjetij zaprosil upravnika Državnega posestva Ig, naj pošlje enega od kaznjencev inženirjev, »katerih je več na tem posestvu«, da naredi načrt za preureditev in približno vrednost investicije.³¹ Ali je do realizacije prišlo, iz dokumentov ni razvidno.

Čeprav je bila v Državnem elektro-kovinskem podjetju Motor predvidena predvsem izdelava elektromotorjev, z njihovo proizvodnjo niso mogli začeti, saj niso imeli ne orodja ne materiala ne izkušenj.³² Podjetje je tako leta 1947 izdelovalo uniforme in plašče, čepice, druge obleke po meri, moške delovne čevlje, lesene škafe, žeblje za tračnice, zapirala za okna, mreže za okna, dimniška vratca, pekače, železne štedilnike, odpirake za zaboje, avtodvigala, železne postelje ter nekatere druge ključavničarske in mizarske izdelke.³³ Del proizvodnje je bil namenjen za lastne potrebe, drugi kupci in odjemalci pa so bili zlasti kazensko poboljševalni zavodi oziroma državna obrtna in kmetijska posestva po Sloveniji, ministrstvo za notranje zadeve, narodna milica, posamezna podjetja in trgovine ter nekateri posamezniki.³⁴

Ob koncu leta 1947 je bilo v KPZ Ljubljana 795 obsojencev. Zaposlenost obsojencev je ostajala visoka, 84-odstotna. Obsojenci so večinoma delali v delavnicah državnega obrtnega podjetja, na Državnem posestvu Ig in pri raznih zunanjih delih. V obnovljenem gradu in na posestvu na Igu je bilo ob koncu leta 1947 zaposlenih 264 obsojencev.³⁵ Z njihovo storilnostjo so bili zadovoljni, saj so zapisali, da ni v ničemer zaostajala za storilnostjo dela svobodnih delavcev.³⁶

Do ukinitve Kazensko poboljševalnega doma Ljubljana

V naslednjih nekaj letih se je na ižanskem gradu delovanje državnega posestva in Državnega elektro-kovinskega podjetja Motor ustalilo. Kot delovna sila so bili priporočeni tja še naprej premeščeni iz Kazensko poboljševalnega doma Ljubljana (KPD Ljubljana).³⁷ Januarja 1948 je 249 obsojencev ljubljanskega kazenskega zavoda delalo v podjetju Motor in gradnje Ig ter 13 obsojencev na posestvu Ig.³⁸

Pravilnik o organizaciji in poslovanju podjetja Motor je v tistem času predvideval štiri delavnice: elektrodavnico, ki naj bi izdelovala elektromotorje, ključavničarsko delavnico, ki naj bi izdelovala poljedelske stroje, ter čevljarsko in mizarsko delavnico. Podjetje je bilo pod operativno upravnim vodstvom Ministrstva za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije, zato naj bi šel njegov dohodek v korist ministrstva. Ravnatelja podjetja je imenoval minister za notranje zadeve.³⁹ Prvi ravnatelj je bil Ludvik Kranjc,⁴⁰ ki ga je kmalu nasledil Vladimir Logar.⁴¹ Glede na pravilnik o organizaciji in poslovanju bi moralo podjetje obsojencem plačevati odškodnino oziroma tako imenovano mezdo za delovno silo obsojencev. Mezda je bila določena za osemurni delovni čas, določil jo je minister za notranje zadeve. Tisti obsojenci, ki so izpolnili normo, naj bi dobili nagrado v višini 5 do 15 dinarjev dnevno, medtem ko naj bi jim za nadurno delo pripadala celotna urna mezda, ki je bila 50 odstotkov višja od mezde, določene za delovno silo obsojencev.⁴²

V odločbi o ustanovitvi je bilo zapisano, da je glavni namen podjetja s proizvodnjo in predelavo sodelovati pri dvigu produkcije proizvodov za široko potrošnjo ter v delo vključiti čim več obsojencev. A delo je imelo tudi prevzgojno vlogo, poleg tega so z njim želeli izpopolniti strokovno usposobljenost obsojencev oziroma tiste, ki niso imeli strokovne izobrazbe, usposobiti za kvalificirane in polkvalificirane delavce. Poleg planskega dela so opravljali tudi storitve po naročilu.⁴³ Leta 1948 je bilo v podjetju zapo-

²⁹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 701, Poročilo o poslovanju gospodarskih podjetij za leto 1947, str. 1–2; Poročilo o finančnem poslovanju državnih obrtnih podjetij Begunje, Ljubljana in Maribor v letu 1947, str. 4.

³⁰ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 699, Analiza bilance podjetja »Motor« za leto 1947, str. 1.

³¹ ZAL, LJU 31/9, t. e. 14, a. e. 17, Zapisnik 8. redne seje KLO Ig, 25. 5. 1947.

³² ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 699, Analiza bilance podjetja »Motor« za leto 1947, str. 1.

³³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 699, Pregled kosmatih dohodkov od proizvodnje in davka na promet za leto 1947.

³⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 699, Seznam kupcev in odjemalcev per 31. 12. 1947.

³⁵ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 618, Delovno poročilo za leto 1947, str. 7–8.

³⁶ Prav tam, str. 8.

³⁷ Kazensko poboljševalni zavodi (KPZ) so se od leta 1948 imenovali kazensko poboljševalni domovi (KPD) (gl. Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 135–136).

³⁸ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619, Delovno poročilo za mesec januar 1948, str. 1.

³⁹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/9, a. e. 496, Pravila o organizaciji in poslovanju Državnega elektro-kovinskega podjetja »MOTOR« Ig pri Ljubljani.

⁴⁰ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/9, a. e. 496, Pooblastilo, 12. 3. 1948.

⁴¹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 620, Letno poročilo gospodarskega odseka za leto 1949, str. 1–2.

⁴² ARS, AS 1267, t. e. MNZ/9, a. e. 496, Pravila o organizaciji in poslovanju Državnega elektro-kovinskega podjetja »MOTOR« Ig pri Ljubljani.

⁴³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/9, a. e. 496, Odločba o ustanovitvi Državnega elektro-kovinskega podjetja »Motor« Ig pri Ljubljani, 3. 3. 1948.

slenih povprečno 170 oseb.⁴⁴ V tem letu je podjetje proizvedlo 3.023 njivskih bran, 23.450 parov čevljev in 117 elektromotorjev. V manjši meri so proizvajali še stojala za dežnike, štedilnike, postelje in nekatere druge izdelke ter opravljali usluge. Od izvenplanskih del so izvajali zlasti stavbno mizarska dela. Glede na navedbe v poročilu tega leta ni bil dosežen le plan proizvodnje elektromotorjev, saj zaradi pomanjkanja deviz niso mogli uvoziti potrebnih surovin. A tudi sicer je imelo podjetje težave z dobavo materiala in pomanjkanjem obratnih sredstev.⁴⁵ Leta 1948 so za potrebe uslužbencev podjetja Motor sezidali šeststanovanjsko stavbo in v kleti uredili menzo za samske uslužbence. Tega leta so zgradili vodovod za posestvo in grad, s čimer so rešili težave preskrbe z vodo za obsojence in posestvo, en vod pa so namenili civilnemu prebivalstvu vasi Ig. Zgradili so tudi širšo cesto do gradu in začeli s prenovo prostorov za livarno.⁴⁶ Podjetje Motor je v času obratovanja na Igu pozidalo še novo krušno peč, v novozgrajeno livarno pa napeljalo vodovod in elektriko.⁴⁷

Težave z uvozom surovin za izdelavo elektromotorjev so se nadaljevale tudi leta 1949.⁴⁸ V začetku leta sta bili ukinjeni mizarska in ključavničarska delavnica.⁴⁹ Podjetje se je nekoliko reorganiziralo in zmanjšalo število osebja, a glavna težava je bila še vedno dobava materiala.⁵⁰ Leta 1949 so grad s pripadajočim zemljiščem in vodovodom izločili iz Državnega elektro-kovinskega podjetja Motor Ig pri Ljubljani in ga prenesli na osnovna sredstva državnega posestva oziroma ekonomije na Igu,⁵¹ saj je ostalo zemljišče že spadalo pod njo.⁵² Podjetje se je maja 1950 z Iga preselilo v Škofjo Loko in proizvodnjo razširilo na gasilske črpalke, gasilske armature, transformatorje, štedilnike in nekatere druge izdelke.⁵³

Ekonomija na Igu se je še vedno ukvarjala s pridelavo krompirja, nekaterih vrtnin, nekaj malega koruze in žit ter s pridelavo mesa, mesnih izdelkov, jajc in mleka.⁵⁴ Leta 1948 so zgradili večjo kurnico za 150 kokoši.⁵⁵ Leta 1950 so se zaradi povečanja živinoreje, zlasti svinjereje, preusmerili bolj na pridelovanje krmnih rastlin. Na ekonomiji je bilo januarja 1950 35 glav goveda, 7 konj, 107 svinj in 182 perutnine. Pri živinoreji so imeli težave z boleznimi, predvsem pri perutnini, zaradi česar jim je tistega leta poginilo veliko kokoši. Težave jim je povzročala tudi suša.⁵⁶ Del pridelkov iz ekonomije je bil namenjen za dodatno prehrano uslužbencev ministrstva za notranje zadeve.⁵⁷

Od odhoda podjetja Motor do leta 1953 je bilo v poročilih zelo malo zapisanega o dejavnostih na Igu. Ljubo Sirc⁵⁸ je v svojih spominih celo zapisal, da naj bi zapor popolnoma prezidali in spremenili v partijsko šolo ter ga šele v začetku 50. let ponovno preuredili v zapor.⁵⁹ Na Igu je res delovala šola Državne sekcije za notranje zadeve, včasih se omenja tudi ime šola Minot-a,⁶⁰ a iz poročil vidimo, da je tam še vedno poslovala tudi ekonomija, čeprav je le bežno omenjena. Izvemo na primer, da so bili leta 1951 zgrajeni dva silosa za zeleno krmo in ena šupa, prav tako so povečali skladišče.⁶¹ V tem letu so uredili še nasad gojenih vrb.⁶² V poročilu za leto 1952 je sicer omenjena ekonomija KPD Ljubljana – Ig, a kaj več podatkov o njeni dejavnosti ni.⁶³ V vseh kazenskih zavodih se je s tem letom sicer zmanjšalo težavno delo na deloviščih in gradbiščih, saj je novi ka-

1950, str. 17; Produksijsko poročilo za leto 1950 »Motor«, str. 1–5.

⁵⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 621, Letno poročilo za leto 1950, str. 23–25.

⁵⁵ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619, Letno poročilo za leto 1948, str. 51.

⁵⁶ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 621, Letno poročilo za leto 1950, str. 23–25.

⁵⁷ Prav tam, str. 23.

⁵⁸ Ljubo Sirc (1920–2016), slovenski ekonomist. Ker se je zavzemal za obnovo večstrankarstva, je bil leta 1947 aretiran in na t. i. Nagodetovem procesu obsojen na smrt kot domnevni britanski vohun. Kasneje mu je bila kazen znižana na 20 let prisilnega dela, iz zapora je bil izpuščen leta 1954. Naslednje leto je preko Italije pobegnil v Združeno kraljestvo, kjer je doktoriral iz ekonomije in do upokojitve deloval kot univerzitetni profesor. Napisal je številne knjige o mednarodni ekonomiji, pomemben je zlasti njegov prispevek h kritiki socializma (gl. Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*).

⁵⁹ Prav tam, str. 402.

⁶⁰ Gl. na primer ZAL, LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 480, Priloga k bilanci, 31. 12. 1952. Spletna stran Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij pa navaja, da je bila stavba najprej namenjena delovanju policijske šole, čeprav so bili tam od leta 1947 nastanjeni tudi obsojenci (gl. *Zavod za prestajanje kazni zapora Ig*).

⁶¹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 622, Letno poročilo za leto 1951, str. 25.

⁶² ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 622, Poročilo gospodarskega odseka za leto 1951, str. 1.

⁶³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 623, Poročilo za leto 1952, str. 9.

⁴⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 704, Poročilo k bilanci za leto 1948, str. 2.

⁴⁵ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619, Letno poročilo za leto 1948, str. 32; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 704, Zapisnik, 26. 12. 1949, str. 1–2; Analiza bilance podjetja »Motor« za leto 1948, str. 8.

⁴⁶ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619, Letno poročilo za leto 1948, str. 51.

⁴⁷ ARS, AS 1267, a. e. MNZ/51, t. e. 974, Odločba, 6. 7. 1950.

⁴⁸ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 620, Letno poročilo za leto 1949, str. 20.

⁴⁹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 620, Letno poročilo gospodarskega odseka za leto 1949, str. 1–2.

⁵⁰ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 620, Produksijsko poročilo 1949 »Motor«, str. 1–3.

⁵¹ Do leta 1948 v dokumentih zasledimo obe poimenovanji, tako državno posestvo kot ekonomija. Od leta 1949 je v uporabi samo še ekonomija (Ekonomija Ig pri Ljubljani, Ekonomija KPD Ig pri Ljubljani ali Ekonomija KPD Ljubljana – Ig) (gl. na primer ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 620, Poročilo o poslovanju podjetij; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 704, Odločba III.A 31/1–49, 29. 3. 1949; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 621, Letno poročilo za leto 1950; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 623, Poročilo za leto 1952, str. 9).

⁵² ARS, AS 1267, t. e. MNZ/27, a. e. 704, Odločba III.A 31/1–49, 29. 3. 1949.

⁵³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 621, Letno poročilo za leto

zenski zakonik iz leta 1951 odpravil kazen odvzema prostosti s prisilnim delom. Toda tisti, ki so kazni že prestajali, prisilnega dela niso bili oproščeni.⁶⁴ Zaradi odhoda podjetja Motor se je število obsojencev na Igu verjetno zmanjšalo. Iz poročil vidimo, da je bilo v letih 1952 in 1953 iz KPD Ljubljana na delo na ekonomiji povprečno napotenih med 20 in 25 obsojencev.⁶⁵ A že leta 1953 so na Igu ponovno omejene obrtne delavnice, in sicer čevljarska delavnica, krojaška delavnica, šivalnica in pletilstvo, tapetništvo, mizarstvo, pleskarstvo in sobopleskarstvo, kovinske delavnice, knjigoveznica in pazniška brivnica.⁶⁶

Samostojni zavod

Ob novem letu 1954 je bil kazensko poboljševalni dom v Ljubljani ukinjen, namesto njega pa sta bila odprta dva nova: na Igu in v Škofji Loki.⁶⁷ V poročilu piše, da je bila na Igu v ta namen preurejena bivša zgradba resornih šol.⁶⁸ Uprava zavoda se je zavedala, da je bil ižanski grad stara in za zapore neprimeren stavba, a podobno je bilo tudi v drugih zaporih po Sloveniji.⁶⁹ Bivanje je bilo težko zlasti v zimskih mesecih, saj je bilo prostore težko ogreti. So pa imeli na Igu eno prednost, v bivalnih sobah so bila namreč urejena stranišča, medtem ko so bile drugod še vedno v rabi tako imenovane kible.⁷⁰

Leta 1954 so bila v pritličju gradu skladišča, nekaj delavnic, kuhinja in dvorana, v prvem nadstropju upravni prostori, delavnice in kopalnica, v drugem nadstropju pa bivalni prostori obsojencev.⁷¹ Upravnik zapora je bil Ciril Urbančič, poleg njega so bili v zaporu zaposleni še pomočnik upravnika, vzgojni vodja, računovodja, ekonom, skladiščnik, bolničar, vodja sprejemne pisarne, administrativni uslužbenec v pisarni, honorarni zdravnik ter 54 uslužbencev pazniške službe (poveljnik paznikov, trije nadzorniki, 17 višjih paznikov, osem paznikov in 25 paznikov članov ljudske milice).⁷² Ob ustanovitvi samostojnega zavoda na Igu so za upravo zavoda dodatno uredili stanovanja, tako za poročene kot za samske paznike. Preuredili so eno od stavb na ekonomiji, s čimer so

dobili štiri enosobna stanovanja, in dograjevali eno stavbo, v kateri so nameravali urediti štiri družinska stanovanja. Z obnovo stavbe, v kateri je bila mizarška delavnica, so dobili še štiri sobe za samske paznike. Pazniki so imeli na razpolago tudi eno večjo sobo, ki je služila za sestanke ter igranje šaha in namiznega tenisa. Zapisali so, da sicer niso imeli osebe, ki bi izvajala telesno vadbo, so pa redno vadili enostavne obrambne ukrepe v primeru napada.⁷³

Osnovna značilnost prevzgojnega dela naj bi leta 1954 postalo razvrščanje obsojencev po skupinah glede na osebne lastnosti, njihovo življenje pred obsodbo ter vzgojno in izobraževalno delo.⁷⁴ Še vedno pa je bilo delo eden poglobitvenih dejavnikov prevzgoje. Obsojenci so delovne obveznosti opravljali v delavnicah, na ekonomiji zavoda in na zunanjih deloviščih. Ob začetku leta 1954 je bilo v KPD Ig 616 obsojencev, do novembra pa se je to število zmanjšalo na 513. Od tega jih je bilo 266 v zavodu, 247 pa na raznih deloviščih ali na drugih zunanjih lokacijah.⁷⁵

V začetku leta 1954 so bile na KPD Ig obrtne delavnice omejene, tam so bili le mali obrat čevljarne, krojaška delavnica in mizarstvo. Že januarja se je obrtnim delavnicam priključila čevljarna, ki je delovala v okviru podjetja Motor v Škofji Loki, s čimer se je njihova dejavnost povečala. Februarja so v skupno knjigovodstvo prevzeli tudi ekonomijo, ki je do tedaj poslovala samostojno.⁷⁶ V okviru obrtnega podjetja je tako ob koncu leta poslovalo šest samostojnih obratov: čevljarna, pletarna, krojaška delavnica, stavbene delavnice, knjigoveznica s prevajalnico in ekonomija.⁷⁷ V zapisniku o splošnem pregledu zavoda so zapisali, da so bili prostori v nekaterih delavnicah tesni. Uprava zavoda je skrbela, da so bili zaposleni vsi obsojenci, tako da leta 1954 ni bilo nezaposlenih. Novembra je bilo v čevljarski delavnici zaposlenih 43 obsojencev, v pletarni 60, v krojaški delavnici 17, v mizarški delavnici devet ter v pleskarski delavnici štirje. V prevajalnici in pri delih za razne znanstvene ustanove je delalo 12 obsojencev, pri hišnih delih in evidenčni službi delavnic 13 obsojencev, na zavodski ekonomiji pa 28 obsojencev. Pri gradbenih delih za dograditev stanovanjske hiše je bilo zaposlenih 44 obsojencev. Zavod je imel še dve večji delovišči. Prvo je bilo na Kočevskem, s sedežem na Mlaki, kjer je bilo zaposlenih 158 obsojencev. Na ekonomiji Ugar pri Ribnici je delalo 31 obsojencev. Na štirih manj-

⁶⁴ Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 136.

⁶⁵ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 623, Poročilo za leto 1952, str. 10; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 624, Letno poročilo za leto 1953, str. 11.

⁶⁶ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 624, Pregled izvršene proizvodnje v letu 1953.

⁶⁷ Gl. tudi Mikola, *Kazenske ustanove*, str. 66.

⁶⁸ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 626, Letno poročilo za leto 1954, str. 1.

⁶⁹ Glavne težave so bile, da so bile stavbe stare in neprimerne za bivanje, težko jih je bilo ogreti, bilo je tudi premalo prostora na obsojenca (gl. Mikola, *Kazenske ustanove*, str. 67–68).

⁷⁰ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 626, Letno poročilo za leto 1954, str. 1–2.

⁷¹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega poboljševalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 1.

⁷² Prav tam.

⁷³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 626, Letno poročilo za leto 1954, str. 18; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega poboljševalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 5.

⁷⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 626, Letno poročilo za leto 1954, str. 25–27.

⁷⁵ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega poboljševalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 1.

⁷⁶ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/31, a. e. 737, Poslovno poročilo, str. 1.

⁷⁷ Prav tam, str. 2.

ših deloviščih zunaj zavoda je delalo 26 obsojencev. Če so obsojenci presegli normo, so dobili denarno nagrado. Leta 1954 je bila najbolj dejavna čevljarška delavnica, ki je izdelovala obutev za široko potrošnjo, predvsem težko obutev za gozdarje in rudarje.⁷⁸ Za Direkcijo gozdov v Sarajevu so izdelali 1.400 gozdaric, s čimer so bili zaposleni do jesenske sezone, nato pa so sklenili pogodbo s podjetjem Peko in dogovor s podjetjem Alpina za dobavo težke obutve. Od takrat jim je proizvodnja naraščala vse do konca leta. Njihov glavni odjemalec je bilo podjetje Peko in še nekatere zadruga na podeželju.⁷⁹ Zaslužkom čevljarške delavnice so sledili prevajanje, delo v krojaški delavnici, delo v gradbenih skupinah in delo v pletarski delavnici.⁸⁰ Tudi pri ekonomiji so se pohvalili z dobrimi uspehi. S svojimi proizvodi je v glavnem preskrbovala KPD Ig in Mestne zapore v Ljubljani, delno pa je presežke zelenjave prodajala grosističnim podjetjem.⁸¹

Leta 1955 je bilo v KPD Ig povprečno zaposlenih 186 obsojencev: 25 v lesni stroki, 35 v pletarski, 61 v čevljarški, 19 v krojaški, 24 v ostalih dejavnostih in 22 na ekonomiji.⁸² V tem letu je v okviru obrtnih delavnic KPD Ig poslovalo šest samostojnih obratov: čevljarjna, pletarna s šibarno, krojaška delavnica, stavbne delavnice (mehanična, mizarska in pleskarska), knjigoveznica s prevajalnicami in ekonomija. Glavni proizvod čevljarne je tudi leta 1955 ostajala težka obutev, ki so jo izdelovali za Peko Tržič.⁸³ V čevljarški delavnici so čevlje izdelovali na polindustrijski način, kjer so v serijski proizvodnji letno izdelali 12.720 parov čevljev. Po naročilu so izdelovali tudi čevlje po meri in opravljali razna popravila. V delavnici je bilo, odvisno od obdobja, od osem do deset kvalificiranih in od 40 do 42 priučenih obsojencev. Imeli so stroj za prirezovanje podplatov, šivalne stroje ter stroj za ličenje in čiščenje gotovih izdelkov.⁸⁴

Krojaška delavnica je izdelovala letne in zimske uniforme, zimske plašče, moške obleke, ženske kostime, dežne plašče, moške in ženske suknjiče, hlače in krila. Poleg tega so opravljali še razna popravila oblek. V tej delavnici je bilo zaposlenih 11 kvalificiranih in trije priučeni obsojenci.⁸⁵ Pletarska delavnica je letno

izdelala 700 kosov perilnih košar, 10.000 kosov krušnih košaric in 5.000 košar za papir. V tej delavnici je bilo povprečno zaposlenih 30 priučenih obsojencev.⁸⁶ V mizarski delavnici je bilo zaposlenih šest obsojencev, dva polkvalificirana in štirje priučeni. Izdelovali ali popravljali so pohištvene dele za potrebe zavoda ali po naročilu. Delovnih strojev niso imeli.⁸⁷ V ključavničarski delavnici pa so popravljali stroje in orodje drugih delavnic in ekonomije ter vzdrževali kovinske dele v zgradbah in motorna vozila. V njej je delalo devet obsojencev, pet kvalificiranih in štirje priučeni. Delavnica je bila brez strojev in opreme.⁸⁸ Zapisali so, da je pletarna v tem letu nazadovala, zmanjšal se je tudi dobiček krojaške delavnice. Stavbne delavnice so opravljale predvsem razne usluge in storitve ter mizarska dela.⁸⁹ Po podatkih poslovnega poročila naj bi s prometom najbolj nazadovali knjigoveznica in prevajalnica, medtem ko je ekonomija dosegla večji promet, a še to predvsem zaradi zvišanja cen kmetijskih proizvodov. Zaradi neugodnih vremenskih razmer pa se je zmanjšala proizvodnja vrtnih kultur. Ekonomija je s svojimi proizvodi še vedno večinoma preskrbovala sam KPD Ig in Mestne zapore v Ljubljani, deloma pa je presežke zelenjave prodajala uslužbencem KPD in Republiškega sekretariata za notranje zadeve ter grosističnemu podjetju Sadje-zelenjava iz Ljubljane.⁹⁰ Svojo posest je povečala na 88 hektarjev zemlje, od česar je bilo največ travnikov in gozda, sledile so njive in nekaj malega zelenjavnega vrta. V tem letu so pridelali največ krompirja, različnih krmnih rastlin in vrbovih vej za pletarsko delavnico, nekaj govejega in svinjskega mesa ter razna žita. Imeli so le še 32 plemenskih svinj in 6 konj.⁹¹

Razmere v zaporu

V dokumentih redko zasledimo podatke o razmerah in življenju zapornikov, še posebno pred oblikovanjem samostojnega KPD Ig. Razberemo lahko, da je bila leta 1948 prehrana obsojencev točno določena, verjetno je hrane zanje, tako kot za ostale prebivalce, primanjkovalo.⁹² Kljub temu da so v vseh

⁷⁸ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega popoljševalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 3; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 626, Letno poročilo za leto 1954, str. 23.

⁷⁹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/31, a. e. 737, Poslovno poročilo, str. 5.

⁸⁰ Prav tam, str. 3; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 626, Letno poročilo za leto 1954, str. 23.

⁸¹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/31, a. e. 737, Poslovno poročilo, str. 5.

⁸² ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 628, Letno poročilo za leto 1955, str. 37.

⁸³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/32, a. e. 747, Poslovno poročilo, str. 1.

⁸⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 181, Podatki o proizvodnji, str. 2.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Prav tam, str. 3.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/32, a. e. 747, Poslovno poročilo, str. 1.

⁹⁰ Prav tam, str. 2.

⁹¹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 181, Podatki o proizvodnji, str. 3.

⁹² ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619. Preskrba prebivalstva je bila ena glavnih težav v prvem povojnem obdobju. Jugoslavija je bila v marsičem odvisna od tuje pomoči, na primer od pomoči UNRRA, ki ji je svojo pomoč predčasno nehala pošiljati leta 1947. Po sporu z informbirojem leta 1948 in gospodarski blokadi s strani držav vzhodnega bloka, ki je temu sledila, se je stanje le še poslabšalo. Težave s preskrbo so se vleklye do začetka 50. let, tudi zaradi več zaporednih slabih letin (gl. Čepič, Preskrba prebivalstva, str. 893–897; Vodopivec, *Od Poblinove slovnice*, str. 338–339).

kazenskih zavodih v Sloveniji vladale slabe higienske razmere, so zdravstveno stanje obsojencev ocenjevali kot zadovoljivo.⁹³ A uprave zaporov so se še v začetku leta 1949 pritoževale nad slabimi higienskimi razmerami in slabo prehrano. Slabe higienske razmere so izvirale iz prenatrpanosti celic ter pomanjkanja perila in čistilnih sredstev. Primanjkovalo jim je tudi posteljnine, slamaric, odej, rjuh in perila.⁹⁴

Tako kot v drugih zavodih so tudi na Igu skrbeli za prevzgojo svojih obsojencev in za njihovo izobraževanje. Leta 1948 so organizirali analfabetski tečaj ter tečaj za čevljarje pri krojevalce, ki ga je obiskovalo 14 obsojencev.⁹⁵ Pri podjetju Motor so organizirali še tečaj za obsojence, ki so bili zaposleni pri izdelovanju elektromotorjev. Obiskovalo ga je 59 obsojencev.⁹⁶ V okviru podjetja je deloval pevski zbor, na Igu sta bila tudi orkester, ki je štel sedem godbenikov, in igralska skupina.⁹⁷ Prav tako so imeli obsojenci na Igu svojo knjižnico.⁹⁸ Glavno prevzgojno sredstvo pa je bilo, še posebno do začetka 50. let, fizično delo.⁹⁹

Po reorganizaciji zaporov v 50. letih so začeli več pozornosti posvečati namestitvam obsojencev, namenu kazni, njihovi prevzgoji in izobrazbi paznikov. Leta 1954 se je nekoliko izboljšala tudi prehrana obsojencev. Urejati so začeli bivalne prostore, v katere so napeljali vodovodno in električno napeljavo ter naredili stranišča na izplakovanje.¹⁰⁰ Kljub temu je bil zavod prenapolnjen, saj je na obsojenca prišlo 2,7 m² bivalnega prostora, medtem ko so zdravstveni normativi zahtevali 3,67 m².¹⁰¹ Razmik med posteljami je bil le 30 do 50 cm namesto predpisanih 70.¹⁰² Obsojenci so imeli vsak dan sprehod po majhnem zaprtem notranjem dvorišču. V domu sta bili zdravstvena in zobna ambulanta ter ena bolniška soba z 12 posteljami. Zdravniške preglede je enkrat tedensko opravljal honorarni zdravnik, v nujnih primerih pa je prvo pomoč nudil zavodski bolničar. Delo bolničarja je opravljal eden od obsojencev. Težje bolnike ali tiste, ki so potrebovali stalno zdravniško oskrbo, so pošiljali v bolnico Mestnih zaporov v Ljubljani.

Zdravljenje in popravilo zob je opravljal zobozdravnik obsojenec.¹⁰³

Ob koncu leta 1955 je na Igu zaporno kazen prestajalo 273 obsojencev.¹⁰⁴ V tem letu ni bilo novogradenj, izvedli so le nekaj adaptacijskih del na obstoječih objektih. Bivalni prostori se sicer niso povečali, a izboljšale so se nekatere druge bivanjske razmere. Ometan je bil zunanji del stavbe, zabetonirali so notranje dvorišče, ki je bilo prej nasuto s peskom, zaradi česar se je v prostore nosilo blato. S keramičnimi ploščicami so obložili kuhinjo, prostor za pomivanje posode in pekarno. Prav tako so bile obnovljene stopnice in hodniki prekriti s teraco ploščami, v upravnih prostorih pa so bila montirana dvojna okna. Obnovljena in poglobljena je bila tudi dvorana za kulturno-prosvetne prireditve.¹⁰⁵

Nekoliko več o življenjskih razmerah obsojencev izvemo iz spominske literature, toda tudi to le za 50. leta. Na Igu je bilo med drugim zaprtih več duhovnikov.¹⁰⁶ Jožko Kragelj,¹⁰⁷ ki je kazen ob koncu leta 1953 še prestajal v Ljubljani, je zapisal: »*Govorica, da pojedemo na Ig, ni bila prazna. Zvedeli smo, da pripravljajo delavnice za čevljarje, krojače, da bodo druge zaposlili na ekonomiji in podobno.*«¹⁰⁸ Ob začetku leta 1954 so njega in več drugih obsojencev iz Ljubljane res preselili na Ig. Grad z velikimi in na novo urejenimi prostori ter pogledi na naravo je zanje pomenil spremembo.¹⁰⁹ »*S svojimi culami in škatlami smo se zbrali na dvorišču in čakali, da nas spravijo po sobah. Tudi ta razpored je bil zelo premišljen in vnaprej pripravljen. Na spiskih je bilo določeno, v katero sobo dajo tega ali onega. Počasi smo se prerivali po stopnicah v drugo nadstropje in zopet čakali, da je paznik odpiral vrata in klical po imenih. Nekatere sobe so bile zelo velike, dolge. Obsegale so polovico dolžine gradu. Opremljene so bile z železnimi posteljami druga nad drugo. V sobi je bila tekoča voda in v kotu zaprto stranišče na vodo. Vsaka postelja je imela svojo slamnjačo z rjuho. Pod je bil namazan z žganim oljem. Vse je bilo nekam sveže, skoraj vabljivo v primerjavi s celicami v jetnišnici na Miklošičevi cesti. Sprva so nas duhovnike dali v posebno sobo. [...] Bila je pisana družba od navadnih podeželskih župnikov do kanonikov in teoloških profesorjev ter*

⁹³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619, Letno poročilo za leto 1948, str. 4–12.

⁹⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 620, Mesečno poročilo od 1. do 31. 1. 1949, str. 2–3.

⁹⁵ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619, Letno poročilo za leto 1948, str. 25.

⁹⁶ Prav tam, str. 26.

⁹⁷ Prav tam, str. 27–29.

⁹⁸ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619, Mesečno delovno poročilo za čas od 1. 8. do 30. 8. 1948, str. 7.

⁹⁹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 621, Letno poročilo za leto 1950, str. 12.

¹⁰⁰ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 626, Letno poročilo za leto 1954, str. 18.

¹⁰¹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega poglobljevalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 2; Mikola, *Kazenske ustanove*, str. 68.

¹⁰² ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega poglobljevalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 2.

¹⁰³ Prav tam, str. 1–2; ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 626, Letno poročilo za leto 1954, str. 19.

¹⁰⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 628, Letno poročilo za leto 1955, str. 1.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 29.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 4.

¹⁰⁷ Jožko Kragelj (1919–2010), slovenski duhovnik, publicist in pisatelj, leta 1949 na procesu v Tolminu obsojen na smrt z ustrelnitvijo, trajno izgubo državljskih pravic in zaplembo premoženja. Kasneje je bil pomiloščen na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom. V zaporu je ostal do junija 1956, ko je bil pogojno izpuščen (gl. Klavora, *Dileme duhovnikov*, str. 771–780; Griesser Pečar, *Cerkev*, str. 515–519).

¹⁰⁸ Kragelj, *Moje celice*, str. 181.

¹⁰⁹ Prav tam.

opatov.«¹¹⁰ Tudi duhovnik Ljubo Marc¹¹¹ se je spominjal svojega prihoda na Ig februarja 1954: »Po dolgočasni ravni cesti smo privozili na Ig, čez most, mimo cerkve in zanimive majhne brunarice. Na desni poleg velikih njiv je bil obzidan velik vrt. Ob njem manjši, z dvonadstropno neometano stavbo, kjer so stanovali naši pazniki in drugo osebje.«¹¹² Ko so prišli na grad, so dobili zimske obleke, osebne stvari pa so morali oddati v skladišče, a Marc je ob tem zapisal: »Sam ne vem, kako mi je uspelo pretihotapiti ameriški pilotski kožuh, ki sem ga dobil skupaj s pilotskimi hlačami za spovedovanje pozimi. Spremljal me je že od Tolmina in me prijetno grel.«¹¹³ Njegova celica je bila v prvem nadstropju, kjer je zagledal »prostrano dvorišče sredi grajskega poslopja. Odprtine med širokimi loki so bile zazidane in zavarovane z okni, da je bilo v nadstropjih krožnega hodnika bolj toplo.«¹¹⁴ Na Igu je kmalu srečal druge sotrpine z delovišča na Žalah in iz zaporov na Miklošičevi.¹¹⁵ Le nekaj dni po prihodu je tudi prvič maševal: »Ob 4^b zjutraj smo se duhovniki zbrali v govorilnici, pod strogim nadzorstvom, da ne bi kvarno vplivali na druge jetnike. Navadna, zasilno opremljena miza je bila za oltar, za hostije in vino pa je skrbel iški župnik Bergant.«¹¹⁶

Novo prišleke so kmalu po prihodu razporedili po delovnih mestih, pogosto so začeli v pletarni, od tam pa so jih premeščali po drugih delavnicah. »Nekega dne so mlajše odbrali in nas peljali v sobo, kjer so pletli košare«, se je spominjal Kragelj in dodal: »V popoldanskih urah so nas spustili na dvorišče, kjer smo se sprehajali in spoznavali. Bili smo skupaj z laiki, med katerimi so bili politični in kriminalci. Veliko je bilo izobražencev. Prišli so iz raznih taborišč in ekonomij.«¹¹⁷ Tudi Marca so najprej dodelili v pletarno, »ki je bila v kletnih prostorih, z lepimi oboki iz žive skale, z majhnimi okni. Iz vrelega kotla se je dvigala para, ki je dišala po čreslovini,

saj je bilo treba šibe najprej prekuhati.«¹¹⁸ Delali so kot za tekočim trakom, vsak je opravljal svoje delo; eni so odstranjevali tanko plast lubja s šib in jih skladali na kup, drugi so izdelovali dno košar, tretji so pletli. Spominjal se je, da so zajtrk dobili ob pol šestih in ob šestih že odšli na delo.¹¹⁹ Le Sirc se je spominjal, da so ga takoj dodelili v prevajalnico, na delo, ki ga je opravljal že prej: »Na Ig smo se odpeljali v tovarnjaku, skupaj z majorjem komunistične policije in razstavljeno železno pečjo iz naše sobe. Na Igu so nas odpeljali naravnost v sobo, kjer je že bilo kakih deset zapornikov, povečini duhovnikov. Temu se nismo mogli načuditi, saj so takrat prvič pomešali laike in duhovne. Soba je bila na novo prebarvana in je imela prekrasen razgled na smrekove gozdove na Krimu. Naslednji dan so nas odvedli nadstropje nižje v drugo sobo, kjer naj bi nadaljevali prevajalsko delo.«¹²⁰

Marc je bil kasneje velikokrat premeščen, najprej na delo okoli gradu, kot na primer kidanje snega, spomladi pa na urejanje vrta ob stanovanjski stavbi paznikov, sekanje drevov v gozdu, nabiranje šib za pletarno ter delo na njivah, vrtovih in travniških ekonomije.¹²¹ Številni duhovniki so bili dodeljeni za delo na ekonomiji¹²² in tudi Kragelj se je spominjal, kako so jih spomladi odbrali za delo na polju: »Zjutraj so se zbrali skupaj z drugimi v posebno četo. Vsak je imel svojo culico s kosom kruha in kakšnim priboljškom od doma. Na delo jih je spremljal paznik z brzostrelko. Dokler se niso spoznali, je hodil okrog in jih nadzoroval. Pozneje pa je legel v kakšno senco in preganjal dolgčas. Pri delu se niso pretegnili. Bolj nerodno je bilo, ko so sušili seno in se je bližala nevihta. Takrat je bilo treba gibati.«¹²³ Toda Marc je videl, da so tisti duhovniki, ki so delali na ekonomiji, pogosto prihajali zelo pozno domov, zato je bil zadovoljen, ko se je lahko pridružil zidarjem. Prvo poletje so betonirali grajsko dvorišče in s samokolnico vozili gramoz, večkrat pa so šli ponj v kamnolom.¹²⁴ Kasneje so prenavljali tudi opuščeno oziroma razlašeno strojarno na Igu, »ki naj bi jo predelali za stanovanja uslužbencev notranjega ministrstva.«¹²⁵

Kragelj je bil iz pletarne premeščen v prevajalnico,¹²⁶ kjer so delali obsojenci različnih poklicev. »V prvem nadstropju je bila v vogalu lepa soba z dvema oknom. Natrpana je bila s pisalnimi mizami, na katerih je bilo pet pisalnih strojev. Bogve kje so bili zaplenjeni, saj so bili najrazličnejših znamk in velikosti. Tu je imela svoje delo zelo pisana družba. Bilo je to umsko

¹¹⁰ Prav tam, str. 181–182.

¹¹¹ Ljubo Marc (1920–2010), slovenski duhovnik, ki je bil zaradi javnega obsojanja preganjanja vere oziroma onemogočanja verouka marca 1951 aretiran in leta 1952 na tolminskem procesu obsojen na 10 let strogega zapora. V različnih zaporih je preživel šest let in pol, pogojno je bil izpuščen leta 1958. Na Ig sta poleg Marca in Kraglja prišla še dva obsojenca s tolminskih procesov, Ivan Kobal in Ivan Hlad (gl. Marc, Črepinje, str. 202; Klavara, Dileme duhovnikov, str. 771–780; Griesser Pečar, Cerkev, str. 525–528).

¹¹² Marc, Črepinje, str. 179.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Prav tam.

¹¹⁵ Na Žalah so stanovanjske bloke gradili že od leta 1950. Obsojence so za delovno silo zunaj kazenskih zavodov uporabljali še po letu 1951 (gl. Kragelj, Moje celice, str. 118–120; Mikola, Kazenske ustanove, str. 67–68).

¹¹⁶ Marc, Črepinje, str. 180. Anton Bergant (1904–1971), slovenski duhovnik, od leta 1939 župnik v Šmihelu pri Novem mestu. Zaprt je bil 9. maja 1945 in leta 1946 obsojen, da je agitiral proti osvobodilni fronti in sodeloval z okupatorjem. Obsojen je bil na 12 let odvzema prostosti s prisilnim delom, pogojno izpuščen maja 1951. Med letoma 1951 in 1971 je deloval kot župnik na Igu (gl. Griesser Pečar, Cerkev, str. 256–261; Zgodovina, Župnija Ig).

¹¹⁷ Kragelj, Moje celice, str. 183.

¹¹⁸ Marc, Črepinje, str. 180.

¹¹⁹ Prav tam, str. 179–180.

¹²⁰ Sirc, Med Hitlerjem in Titom, str. 403.

¹²¹ Marc, Črepinje, str. 181–185.

¹²² Sirc v svojih spominih kot razlog navaja, da naj bi to bilo najtežje delo. Sam je le enkrat pomagal pri spravi sena (gl. Sirc, Med Hitlerjem in Titom, str. 408).

¹²³ Kragelj, Moje celice, str. 186.

¹²⁴ Marc, Črepinje, str. 186.

¹²⁵ Prav tam, str. 187.

¹²⁶ Kragelj, Moje celice, str. 184.

delo, vendar prav tako normirano kakor pletenje košar ali okopavanje krompirja. [...] Udba je znala izkoristiti tudi umske zmožnosti jetnikov«, se je spominjal.¹²⁷ »V pisani družbi prevajalcev smo se znašli: slavist prof. Jakob Šolar, dr. Rudolf Trofenik, doktor filozofije in prava, bivši docent na univerzi, dr. Stanko Lenič, bivši škofijski tajnik, p. Janez Jaub, jezuit, Peter Flajnik, bivši dekan v Kočevju, Ljubo Sirc, bivši sodelavec Tanjuga, Slavko Krek, bivši ameriški oficir, moja malenkost in nekaj časa tudi Marjan Podgornik, bivši kapetan JLA«, je še zapisal.¹²⁸ Prevajali so različne knjige in besedila z različnih področij in jezikov. Imeli so normo, a so se naučili, da je eden narekoval, drugi pa pisal, tako da so jo hitro izpolnili. »Zgodilo se je, da smo v štirinajstih dneh izpolnili normo, tako da nam je ostal prosti čas za študij in branje. Če je prišel paznik, smo imeli vedno v stroju popisan papir, zraven pa knjigo v tujem jeziku, ki ga paznik ni razumel«, se je spominjal Kragelj.¹²⁹

Številni sojetniki so se pri delu, pogovoru in druženju zblížali.¹³⁰ »Naša delovna skupnost je postala kot ena družina«, je povedal Kragelj.¹³¹ Vsi v prevajalnici so si med seboj delili dobrote iz paketov, znali pa so se tudi razvedriti s šalami.¹³² Duhovnike so najprej razdelili v različne sobe, kasneje pa preselili v skupno.¹³³ Tudi Kragelj se je spominjal, da se je na Igu »prvič zgodilo, da so politične ločili od kriminalcev. Nas duhovnike so prekladali. Včasih so nas pomešali med laike. Najlepše trenutke smo preživeli v sobi 7. Na vsaki strani so bile železne postelje s slamnjačami. Čeprav soba ni bila velika, je sprejela 16 jetnikov, ki so prihajali in odhajali.«¹³⁴ V tej sobi se je tako zbralo več duhovnikov. Med tednom so delali, nedeljo pa so posvetili duhovnemu življenju. Imeli so sveto mašo, molili so in veliko brali. Pogovarjali so se, skupaj praznovali godove in rojstne dneve, med seboj delili novice iz življenja Cerkev na Slovenskem ter pripovedovali o svojih izkušnjah in doživljajih.¹³⁵ »Čeprav smo bili stepeni iz cele Slovenije, smo se čutili kot bratje, ki si morajo pomagati in podpirati drug drugega«, je zapisal Kragelj.¹³⁶ V skromnih razmerah so po najboljših močeh skušali praznovati tudi božič, veliko noč in druge praznike.¹³⁷

Obsojenci so bili deležni raznih prevzgojnih ukrepov, imeli pa so tudi možnost izobraževanja. Na voljo so jim bili splošnoizobraževalni in strokovni tečajji, kot na primer krojaški tečaj ali čevljarški tečaj za nekvalificirane delavce. Splošnemu izobraževanju obsojencev so večinoma služila predavanja, na katerih

so obravnavali »pereča gospodarska, politična in družbena vprašanja«, nekatera vprašanja iz zgodovine, narave in tehnike, včasih so imeli tudi vzgojna predavanja.¹³⁸ Predavali so izmenoma obsojenci in vzgojni vodja. Predavanja so dopolnjevali s filmi. Mesečno so imeli dve do tri predstave, največkrat filme s poučno vsebino, ki so jim sledila še kratka predavanja. Vsaka soba je imela na voljo eno garnituro za šah, ki so mu obsojenci posvečali veliko časa in med sabo igrali tudi turnirje. Za športno udejstvovanje je bilo na voljo le notranje dvorišče, kjer so lahko igrali namizni tenis. Obsojencem je bila na voljo tudi knjižnica s 3.330 knjigami, ki naj bi si jih izposojalo od 70 do 85 odstotkov obsojencev. Najbolj so jih zanimala leposlovna dela, medtem ko za politično, strokovno in poljudnoznanstveno literaturo ni bilo posebnega zanimanja, so zapisali v zapisniku o splošnem pregledu zavoda.¹³⁹

Prevzgojno delo je leta 1954 vodil referent Anton Kebe.¹⁴⁰ V svojih spominih ga je omenjal tudi Kragelj: »Poleg upravnika Urbančiča je bil tudi pomočnik upravnika, od katerega je bilo odvisno, koga bodo pomilostili. Vzgojitelj pa je imel nalogo, da je skrbel za kulturno udejstvovanje jetnikov. Skušal se je z razumevanjem bližati zapornikom. [...] Naš vzgojitelj je bil Tone Kebe, bivši partizan [...] Doma je bil z Notranjskega, kot partizan pa je deloval na Kobariškem v Breginjskem kotu in v Benečiji. Zavedal se je, da ima okrog sebe veliko izobražencev [...] Bil je navdušen za petje in je sodeloval pri partizanskem invalidskem zboru, ker je bil tudi sam delni invalid. Dobro je bil poučen, koga ima okrog sebe. Vendar sem imel vtis, da ni delal razlike med duhovniki in laiki. [...] Ker je bil sam pevec, se je začel zanimati, kdo bi bil pripravljen voditi pevski zbor, če bi ga ustanovili.«¹⁴¹ Vodenje zbora je prevzel prav Kragelj, ki je povedal, da je s tem želel napraviti nekaj prijetnih ur sojetnikom. Peli so lahko ljudske in partizanske pesmi, s katerimi so nameravali nastopiti za 1. maj in 29. november.¹⁴² Zaradi uspeha s pevskim zborom je Kebe organiziral še tamburaški zbor, ki ga je, kot je zapisal Kragelj, prav tako prevzel eden od duhovnikov.¹⁴³ Poleg pevskega in tamburaškega zbora sta v zavodu delovala še manjši godalni orkester in dramska skupina. Te skupine so lahko s primerno vsebino nastopale na zavodskih proslavah ob državnih praznikih. Vse sobe obsojencev pa so bile ozvočene, da so jim lahko tudi ob drugih dnevih predvajali »zanje primeren program poročil, predavanj in glasbe«.¹⁴⁴

¹²⁷ Prav tam, str. 186–187.

¹²⁸ Prav tam, str. 187.

¹²⁹ Prav tam, str. 187–188.

¹³⁰ Marc, *Črepinje*, str. 186–191.

¹³¹ Kragelj, *Moje celice*, str. 188.

¹³² Prav tam, str. 201.

¹³³ Marc, *Črepinje*, str. 186.

¹³⁴ Kragelj, *Moje celice*, str. 192.

¹³⁵ Prav tam, str. 192–199.

¹³⁶ Prav tam, str. 199.

¹³⁷ Marc, *Črepinje*, str. 191–192, 193–194, 198.

¹³⁸ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega poboljševalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 4.

¹³⁹ Prav tam.

¹⁴⁰ Prav tam.

¹⁴¹ Kragelj, *Moje celice*, str. 185.

¹⁴² Prav tam.

¹⁴³ Prav tam.

¹⁴⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega poboljševalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 4.

Zavod za prestajanje kazni zapora Ig danes (arhiv ZPKZ Ig).

Zaporniki so se ob državnih praznikih zbrali na dvorišču ali v dvorani, pripravili so celoten program, od petja do govora, je zapisal Kragelj in še dodal: »Redkokdaj se je teh proslav udeležil kdo od uprave, razen paznikov, ki so bili v službi, in še tisti bi bili najraje doma.«¹⁴⁵ »Za prvomajske praznike smo imeli zelo slovesno kosilo in stekleničko piva za priboljšek. V obokani kleti, ki je bila zanemarjena in zasilno urejena za praznovanje, je nastopil pevski zbor. Pozneje je to 'dvorano' Kebe, odgovorni za kulturno življenje v naši jetnišnici, lepo uredil. Na novo ometana, s parketnim podom, z urejenim odrom in s stoli za občinstvo je dajala kar mesten vtis«, pa se je spominjal Marc, ki je pri urejanju tudi pomagal.¹⁴⁶

A življenje v zaporu ni bilo vedno lahko. Za neupoštovanje hišnega reda in pravil so bili obsojenci kaznovani. Kot disciplinsko kazen so dobili prepoved dopisovanja ter dobivanja obiskov in paketov.¹⁴⁷ Za hujše kršitve so lahko dobili tudi kazen preokrednega dela oziroma dodelitve na težje delo.¹⁴⁸ Pred Marcem se je nekega dne, ko je moral kidati sneg, »pojaval gospod sloke postave, umirjene, samozavestne boje, v krasnem zimskem plašču in s klobukom na glavi.«¹⁴⁹ Bil je upravnik zapora Urbančič, in ker ga Marc ni pozdravil, pri tem pa se izgovarjal, da se s civilisti ne smejo pogovarjati, je ostal mesec dni brez paketa. Ista kazen se mu je večkrat ponovila zaradi postiljanja postelje, saj si je drznil odgovarjati nadzorniku.¹⁵⁰ Drugih, večjih kazni v spominski literaturi ne zasledimo.

Ukinitiv moškega zapora na Igu

Ukinitiv moškega zapora na Igu je bila povezana z načrtovano ukinitvijo ženskega zapora v Brestanici, o kateri so v poročilih začeli pisati leta 1955, in premeštitvijo obsojenk na Ig. Najpomembnejši razlogi za selitev so bili slabe bivalne razmere v KPD Brestanica in oddaljenost zavoda.¹⁵¹ V predlogu za premeštitiv so zapisali, da so bile vse stavbe v slabem stanju, ostrešje glavne stavbe pa dotrajano in preperelo. Obnove in adaptacije sta bili potrebni tudi kuhinja in pekarna, kjer je zaradi vlage odpadal omet. Sanitarne naprave so bile pomanjkljive, saj v nadstropjih ni bilo vodovodne napeljave. V zavodu je pogosto primanjkovalo vode, še zlasti pozimi, ko je obstoječa vodna črpalka pogosto odpovedala, medtem ko je bila zaradi slabih cevi voda pitna le pogojno. Predvidevali so, da bi bili stroški obnove vseh pomanjkljivosti previsoki.¹⁵² Po drugi strani so selitev moških iz KPD Ig načrtovali zato, ker na Igu ni bilo ustrezno urejenih delavnic in skladišč, za kar so morali uporabljati stanovanjske prostore. Zato so lahko organizirali samo obrtne delavnice, to je čevljarsko, krojaško in pletarsko. Industrijski način izdelave, ki so ga želeli vzpostaviti, v obstoječih razmerah ni bil mogoč, prav tako bi za njegovo vzpostavitev morali nameniti preveč sredstev. Zato so že načrtovali nov kazensko poboljševalni dom na državnem posestvu Dob pri Mirni.¹⁵³

¹⁴⁵ Kragelj, *Moje celice*, str. 185.

¹⁴⁶ Marc, *Črepinje*, str. 185.

¹⁴⁷ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/2, a. e. 178, Zapisnik o splošnem pregledu Kazenskega poboljševalnega doma na Igu pri Ljubljani, 12. 11. 1954, str. 4–5.

¹⁴⁸ Prav tam, str. 6.

¹⁴⁹ Marc, *Črepinje*, str. 181.

¹⁵⁰ Prav tam, str. 181, 186.

¹⁵¹ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/10, a. e. 535, Dopis Oddelka za izvrševanje kazni, 16. 12. 1955.

¹⁵² ARS, AS 1267, t. e. MNZ/10, a. e. 538, Obrazložitev predloga za zgraditev novega kazenskega poboljševalnega doma, 27. 12. 1955, str. 2. Prim. tudi Jankovič Deržič, *Grad Rajhenburg kot zapor*, str. 582.

¹⁵³ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/10, a. e. 538, Obrazložitev predloga za zgraditev novega kazenskega poboljševalnega doma, 27. 12. 1955, str. 1–3.

Do natančnejših načrtov za premestitev obsojenk in obsojencev je prišlo leta 1956. Obsojence iz KPD Ig, ki jih je bilo v začetku leta 230, naj bi preselili v različne kazenske ustanove. Načrtovali so, da jih bodo 60 premestili v KPD Škofja Loka, 50 v KPD Maribor, 120 pa na Kmetijsko gospodarstvo Dob, ki je bilo takrat še v izgradnji.¹⁵⁴ Pri tem naj bi bila oprema mizarске in ključavničarske delavnice prenesena na Dob, kjer bi uredili odgovarjajoči delavnici v okviru novega kazensko poboljševalnega doma. Osebno opremo, to je obleko, perilo in obutev, naj bi dodelili delovnemu naselju obsojencev na Dobu in deloma KPD Škofja Loka. Ves ostali inventar naj bi ostal na Igu, kamor je bilo namenjenih 230 obsojenk iz KPD Brestanica. Premestitev so načrtovali ponoči, s tovornjaki v dveh transportih.¹⁵⁵

Obsojenke iz KPD Brestanica so bile na Ig premeščene v začetku julija 1956. Ob koncu leta je bilo na Igu 185 obsojenk. Ekonomija na Dobu je bila v prvi polovici leta 1956 še delovišče KPD Ig, ustanovitev KPD Dob pri Mirni pa so načrtovali za leto 1957.¹⁵⁶

Zaključek

V prvem obdobju po drugi svetovni vojni je število obsojencev naraščalo.¹⁵⁷ Oblast ni obračunala le z vojnimi zločinci in kolaboracijo, ampak z vsemi dejanskimi in potencialnimi političnimi in razrednimi nasprotniki, ki so predstavljali oviro pri izgradnji države.¹⁵⁸ A hkrati so ravno te obsojence uporabili kot delovno silo za njeno obnovo in izgradnjo.¹⁵⁹ Zato se je povečevala potreba po kazenskih ustanovah, njihovih obrtnih podjetjih in ekonomijah. Tako je bil tudi na Igu ustanovljen kazenski zavod, najprej kot delovišče KPZ Ljubljana, kasneje kot samostojen zavod.

Enako kot drugi zapori je imelo tudi delovišče oziroma zavod na Igu tako prevzgojno kot ekonomsko funkcijo. Oblast ni skrivala namere, da bodo obsojenci s svojim delom sodelovali pri dvigu državne proizvodnje, uporabljala jih je tudi pri najtežjih delih kot poceni delovno silo. Prav tako ni skrivala, da je bilo delo glavni prevzgojni dejavnik. Posluževala se ga je z namenom obsojence naučiti »pravilnega« oziroma »socialističnega« odnosa do dela, pa tudi z namenom politične prevzgoje, ki je bila v tesni povezavi s predavanji in drugimi vzgojnimi dejavniki.¹⁶⁰ V delo so želeli vključiti čim več obsojencev, dejavnosti

pa so bile široko zastavljene. Na Igu so se ukvarjali s kmetijstvom in proizvajali različne izdelke, od pletenih košar, ključavničarskih, mizarских in krojaških izdelkov do čevljev. Izvajali so tudi gradbena dela, tisti, ki so bili bolj izobraženi, so prevajali. Vsa dela so bila normirana, o uspehih je uprava redno poročala v svojih poročilih. Prekoredno delo oziroma dodelitev na težje delo se je uporabljalo tudi v disciplinske namene. »Na Igu je bila zelo pisana družba jetnikov. Različna izobrazba, vsakovrstni poklici in kdor je bil priden, se je marsičesa naučil. Kdor ni znal drugega, je čistil beke, da so z njimi pletli košare. Navadno so to delo opravljali tisti, ki so prihajali na novo. Pozneje so jih dodelili k čevljarjem ali krojačem, če so imeli poklic, druge pa zidarjem ali na ekonomijo za kmečko delo. Najbolj pisana družba je bila pri bekah in košarah: politični in kriminalci, izobraženci in analfabeti«, je v svojih spominih zapisal Kragelj.¹⁶¹

Žal iz obstoječih dokumentov ne izvemo dosti o življenjskih razmerah obsojencev v prvih letih obstoja državnega posestva in obrtnih delavnic na Igu. Več o tem je znanega za zadnja leta, ko je bil tam samostojni kazensko poboljševalni dom, a takrat je najhujši pritisk na politične nasprotnike že izgubil prvotno ostrino. Iz spominske literature lahko vidimo, da so obsojence tu pričakale boljše razmere kot v ljubljanskem zaporu. Še vedno pa je fizično delo ostajalo najpomembnejši dejavnik prevzgoje, kljub temu da se je odnos do obsojencev sredi 50. let začel nekoliko spreminjati, da so več pozornosti posvečali njihovim namestitvam, namenu kazni, prevzgoji in izobrazbi paznikov. Ne nazadnje so bili tudi razlogi za selitev moških iz KPD Ig deloma povezani z organizacijo dela.

Po odhodu moških obsojencev leta 1956 so se na Ig preselile ženske iz KPD Brestanica. Ižanski grad je še danes namenjen prestajanju kazni zapora za ženske.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1267, Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji, 1945–1980

AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

LJU 31, Okrajni ljudski odbor Ljubljana okolica, 1945–1958

LJU 342, Zbirka fotografij

¹⁵⁴ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/10, a. e. 535, Predlog za premestitev obsojencev iz KPD Ig in obsojenk iz KPD Brestanica v KPD Ig, 9. 4. 1956.

¹⁵⁵ Prav tam.

¹⁵⁶ ARS, AS 1267, t. e. MNZ/14, a. e. 629, Letno poročilo za 1956. leto, str. 1.

¹⁵⁷ Število obsojencev je začelo upadati šele v letih 1953 in 1954 (gl. Mikola, *Kazenske ustanove*, str. 92–93).

¹⁵⁸ Koncilija, *Politično sodstvo*, str. 327.

¹⁵⁹ Prav tam, str. 168.

¹⁶⁰ Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 119–120.

¹⁶¹ Kragelj, *Moje celice*, str. 211.

SPLETNI VIRI

Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij
Zavod za prestajanje kazni zapora Ig: <https://www.gov.si/drzavni-organi/organi-v-sestavi/uprava-za-izvrsevanje-kazenskih-sankcij/o-upravi/zavod-za-prestajanje-kazni-zapora-ig/> (16. 12. 2019).

Župnija Ig
Zgodovina, Župnija Ig: <http://zupnija-ig.rkc.si/zgodovina> (6. 4. 2020)

LITERATURA

- Čepič, Zdenko: Preskrba prebivalstva in obvezni odkupi. *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, str. 893–900.
- Gestrin, Ferdo: *Svet pod Krimom; druga, prenovljena izdaja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Griesser Pečar, Tamara: *Cerkev na zatožni klopi. Sodni procesi, administrativne kazni, posegi »ljudske oblasti« v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina, 2005.
- Jankovič Deržič, Andreja: Grad Rajhenburg kot politični zapor po 2. svetovni vojni. Ženski politični zapor (1948–1956) in moški kazensko poboljševalni dom (1956–1959). *Kronika* 61, 2013 (Iz zgodovine gradu Rajhenburg), str. 575–584.
- Klavora, Marko: Dileme duhovnikov v zgornjem Posočju po drugi svetovni vojni skozi perspektivo tolminskega procesa. *Acta histriae* 17, 2009, št. 4, str. 757–784.
- Koncilija, Žiga: *Politično sodstvo, Sodni procesi na Slovenskem v dveh Jugoslavijah*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.
- Kragelj, Jožko: *Moje celice*. Ljubljana: Družina, 1997.
- Marc, Ljubo: *Črepinje. Spominjanja primorskega duhovnika, 1940–1958*. Celje, Gorica: Mohorjeva družba, 1994.
- Mikola, Milko: *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*. Ljubljana: Nova obzorja, 2016.
- Mikola, Milko: *Rdeče nasilje. Represija v Sloveniji po letu 1945*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2012.
- Sirc, Ljubo: *Med Hitlerjem in Titom*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, II. Dolenjska, četrta knjiga, Med Igom, Ribnico in Kočevjem*. Ljubljana: Viharnik, 2003.
- Vodopivec, Peter: *Od Poblinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

S U M M A R Y

The beginnings of the Ig Castle prison (1946–1956)

The Ig Castle prison was founded soon after the end of the Second World War. In early 1946, Mr and Mrs Palme, who had until then owned the castle and its pertaining estate, were dispossessed of all their landed property, buildings, and appurtenant inventory in compliance with the law on the agrarian reform. 49.57 hectares of land, including the castle building, were transferred under the Ministry of the Interior for the purposes of establishing the State Estate Ig near Ljubljana, which operated within the framework of the Correctional Facility Ljubljana. The restoration of the castle began in the winter of 1946/47 or no later than January 1947, when the building already accommodated the first convicts from the Correctional Facility Ljubljana. In November 1947, when the castle restoration was completed, the State Electric-Metal Company Motor was transferred from Ljubljana to Ig as well, together with convicts from the Correctional Facility Ljubljana that worked in it. At the end of 1947, the castle and the State Estate Ig employed 264 convicts. The company Motor gradually set up four workshops: an electric workshop producing electric motors, a locksmith workshop producing agricultural machines, a shoemaking workshop, and a carpentry workshop. The company operated at Ig until May 1950, when it was transferred to Škofja Loka.

Following the departure of the company Motor, the Ig Castle remained the seat of the Ig State Estate or Economy, as it was later called. Although it engaged in agriculture and livestock production, there is little information on its operations during the transitional period. At that time, the Ig Castle also housed the school of the State Section for Home Affairs. More activities were documented from 1954 onwards, when independent Men's Correctional Facility Ig was opened. A few skilled crafts workshops were re-established, and the Ig Economy increased its operations as well. The convicts also worked at two major and several minor sites outside the facility. However, the independent Men's Correctional Facility Ig only operated for a brief period, until July 1956, when male prisoners were transferred to Dob and Škofja Loka as well as to other prisons across Slovenia, and when female convicts were transferred to Ig from the Correctional Facility Brestanica.

Little is known about the living conditions of the male convicts at Ig. More information is provided for the period after the establishment of the independ-

ent correctional facility, primarily by memorial literature and to some extent by archival materials. Many inmates serving their sentences at Ig were political

prisoners, including several priests. In their memoirs, some provided detailed descriptions of their life in prison and work in various workshops.

Notranje dvorišče ižanskega gradu (Mostiščar, glasilo občine Ig 8, 2002, št. 3, str. 6).